

ΗΛΕΚΤΡΑΣ ΖΑΛΟΥΧΟΥ ΜΟΥΡΤΟΥ

Διπλωματούχου τῆς Ἀνωτάτης Παιδαγωγικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων

Ο

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ

ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ

ROUSSEAU, HERBART, SPENCER

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΥ Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

56 - ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ - 56

1915

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΗΛΕΚΤΡΑΣ ΖΑΛΟΥΧΟΥ ΜΟΥΡΤΟΥ

Ο
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ
ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΕΝ ΣΥΓΚΡΙΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ
ROUSSÉAU, HERBART, SPENCER

*Μελέτη Παιδαγωγική
(υποβληθεῖσα εἰς τὴν ἐν Παρισίοις Ἀνωτάτην
Παιδαγωγικὴν Σχολήν).*

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΣΙΣ : ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΥ Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ
56- Ὀδὸς Σταδίου-56
1915

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

(Τῆς Ἑλληνικῆς ἐκδόσεως)

Ἡ σκέψις ἡ ὠδήσασά με εἰς τὴν ἐκλογὴν ὡς ἀντικειμένου τῆς Παιδαγωγικῆς Διατριβῆς μου τοῦ Πλουτάρχου δέον νὰ ζητηθῆ ἐν τῷ ἔθνικῷ μου ὡς Ἑλληνίδος ἐγωισμῷ. Διατρέχουσα τὰ ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς Μεγάλων παιδαγωγικῶν τεθέντα συστήματα, καὶ βλέπουσα ὅτι πλεῖσται τῶν ἐν τούτοις ἰδεῶν ἐξενεχθεῖσαι πρὸ 18 καὶ πλέον αἰῶνων ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐθεωρήθησαν ἐκάστοτε ὡς νέαι καὶ προυκάλεσαν τὸν θαυμασμὸν ἢ τοῦλάχιστον σοβαρὰς φιλοσοφικὰς συζητήσεις, ὁμολογῶ ὅτι ἠσθάνθημι δυσφορίαν. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες συγγραφεῖς ἀποτελοῦσιν ἐν τῶν κυρίων ἀντικειμένων ἐνασχολήσεως τῶν φιλολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν Σχολῶν τῶν Γαλλικῶν Πανεπιστημίων, καίτοι ἡ ψυχικὴ αὐτὴ ἀπόλαυσις καὶ ἡ ὑπερηφάνεια ἡ παρεχομένη οὕτω εἰς τὸν ἐν τῇ ξένη Ἑλληνα μετριάζεται κατὰ πολὺ, ἵνα μὴ εἴπω δηλητηριάζεται, ὑπὸ τοῦ χαρακτηρισμοῦ—ὄχι μόνον ὑπὸ τῆς ἀδαοῦς Κοινῆς γνώμης, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν εἰσέτι κύκλων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς γλώσσης νεκρᾶς· εἶνε ὅμως ἐπίσης ἀληθές, ὅτι ὁ Πλούταρχος, εὐτυχήσας ἐν παλαιότερα ἐποχῇ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐντύπωσιν τὴν προξενηθεῖσαν ὑπὸ τῶν *Παραλλήλων Βίων* του, δὲν ἠτύχησεν ὅσον ἐδικαιοῦτο ὡς παιδαγωγὸς ἐν τῇ ἐκτιμῇσει τοῦ καθ'αυτὸ παιδαγωγικοῦ του ἔργου *περὶ παιδων ἀγωγῆς*. Ἐν τῇ σχετικῇ τοῦλάχιστον, καθὼς καὶ ἐν τῇ ἐν γένει παιδαγωγικῇ, βιβλιογραφίᾳ δὲν συνήντησά που τὸ ὄνομα τοῦ Πλουτάρχου ὡς Παιδαγωγοῦ. Ὅθεν ἠυέλθησα ἐν τῇ ἐξυπηρετήσει τοῦ δικαίου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐγωῖσμοῦ, νὰ ὑπενθύμισω εἰς τὴν Γαλλικὴν ἀνωτέραν παιδαγωγικὴν Σχολὴν ὅτι ὁ Ἑλλην Πλούταρχος δικαιοῦται νὰ τύχη μᾶς θέσεως ἐν

τῷ κύκλῳ τῶν μετέπειτα μεγάλων παιδαγωγικῶν, τὰ παιδαγωγικά συστήματα τῶν ὁποίων δὲν εἶνε πάντοτε ἀπηλλαγμένα ἐλλείψεων σοβαρῶν καὶ πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν διεκδίκησιν τῆς θέσεως ταύτης συνέκρινα τὸν Πλούταρχον πρὸς τρεῖς ἐκ τῶν νεωτέρων τούτων. Βεβαίως ἡ ἐπιστημονικὴ παραβολὴ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων δὲν γίνεται ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀτομικῆς ἀναδείξεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ φιλοσόφου· γίνεται ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀνευρέσεως τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, ἥτις ἀνώτερα οὔσα τῶν διαιρέσεων, δὲν ἔχει πατρίδα· ἐν τούτοις ἐφ' ὅσον ἡ ἀνεύρεσις αὕτη τῆς ἀληθείας δὲν παραβλάπτεται, ἡ ἀπόδοσις τοῦ δικαίου εἰς τὴν μνήμην ἐκάστου ἐκ τῶν σκαπανέων τῆς ἀνευρέσεως ταύτης ἐπιβάλλεται· τιμὴ πρὸς ἕκαστον ἐκλιπόντα ἐξγάτην εἶνε μία διέγερσις τῆς εὐγενοῦς φιλοδοξίας τῶν ἐν τῇ ἐργασίᾳ διαδόχων του.

Ἄν δὲ ἡ ἐν μέρει δεδικαιολογημένη ἔλλειψις ξένων πραγματειῶν ἐπὶ τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πλουτάρχου μὲ ὤθησεν εἰς τὴν κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἀσθενῶν μου δυνάμεων, προσπάθειαν πρὸς πλήρωσιν κάπως τοῦ κενοῦ τούτου, ἡ πάντῃ ἀδικαιολόγητος ἔλλειψις Ἑλληνικῶν τοιούτων ἔτι μᾶλλον μὲ ὤθει εἰς τὴν μετάφρασιν καὶ δημοσίευσιν τῆς μικρᾶς ταύτης μελέτης μου, ἥτις ἀναφέρουσα περιληπτικῶς τὰ παιδαγωγικά Συστήματα τῶν Rousseau, Herbart καὶ Spencer δὲν θὰ εἶνε, ὑποθέτω ἐντελῶς ἀχρηστος διὰ τὴν ἐν σπαργάνοις εἰσέτι Παιδαγωγικὴν ἡμῶν.

Ἐν τῇ παιδαγωγικῇ, ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἄλλοις τε ἐπιστήμαις ἄλλοτε εἶμεθα οἱ πρῶτοι· ἤδη ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων μᾶς ἔφερε μετὰ τῶν τελευταίων.

Ὁ ἀμφιβάλλον δὲν ἔχει παρὰ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Ζάππειον, θὰ ἴδῃ ἐκεῖ τὸ πλεῖστον τῶν νηπίων καὶ μικρῶν παιδίων ἐγκαταλελειμμένων εἰς τὰς χεῖρας τροφῶν μισθωτῶν καὶ παιδαγωγῶν ξένων, προελεύσεως ἀμφιβόλου. Ἄν θέλῃ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἐρεῦνας του ἅς ἐξετάσῃ τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα ἑνὸς σχολείου· θὰ εἴπῃ τότε ὅπως ὁ Σπένσερ «ἂν κατὰ τύχην ἦρχετο μία ἡμέρα καθ' ἣν δὲν θὰ ὑπελείπετο ἐξ ὅλου τοῦ πολιτισμοῦ ἡμῶν ἄλλο τι πλὴν ἑνὸς σωροῦ σχολικῶν βιβλίων, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἐκπληξίν τοῦ ἀρχαιοδίφου τῶν μελλουσῶν

γενεῶν μὴ εὐρίσκοντος μεταξὺ τῶν βιβλίων τούτων οὐδὲν τὸ ἐνδεικνύον τὴν προπαρασκευὴν τῶν μαθητῶν πρὸς τὴν μέλλουσαν δρασίην των ὡς πατέρων καὶ μητέρων. Ἐναμφιβόλως θὰ ἔλεγε, εὐρίσκομαι πρὸ συστήματος διδασκαλίας δι' ἀγάμους· βλέπω ἐδῶ μίαν λεπτομερῆ διδασκαλίαν χιλίων δύο πραγμάτων, ἀλλὰ δὲν εὐρίσκω τι σχετικὸν μὲ τὴν τέχνην τῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων· δὲν εἶνε ἐντούτοις δυνατὸν ὁ λαὸς οὗτος νὰ ἦτο τόσο παραφρων ὥστε νὰ παραμελήσῃ τὴν σπουδαιότεραν ἐκ τῶν εὐθυνῶν τοῦ ἀνθρώπου· προφανῶς εὐρίσκομαι πρὸ ἐνὸς συστήματος ἐκπαιδευτικοῦ προωρισμένου διὰ τάγμα μοναστηριακόν».

Ἐξήτησις ἐν πρόγραμμα τῶν διδασκαλείων τῶν προετοιμαζόντων τὰς διδασκαλίσσας. Ἐξήτησις τὸ πρόγραμμα μιᾶς παιδαγωγικῆς Σχολῆς· τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν θὰ τὸ εὖρη κἂν· τοιαύτη σχολὴ εἶνε ἄγνωστος ἐν Ἑλλάδι· ὁ θέλων νὰ γίνῃ παιδαγωγικός πρέπει κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Κράτους ἡμῶν νὰ δαπανήσῃ 4—5 ἔτη ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ σπουδῇ τῆς φιλολογίας, τῶν Λατινικῶν, τῆς ἀρχαιολογίας, τοῦ Ἑλληνικοῦ συντακτικοῦ καὶ τῆς Γλωσσολογίας διὰ νὰ ἀκούσῃ ὀλίγα θεωρητικὰ μαθήματα παιδαγωγικῆς. Ἐξήτησις παρακολουθήσῃ μίαν παράδοσιν εἰς ἐν οἷονδήποτε σχολεῖον ἢ παρθεναγωγεῖον· θὰ ἴδῃ ἐκεῖ **πλὴν τῆς ἐλλείψεως πάσης πρακτικῆς μαθήσεως**, καὶ ἐν αὐτῇ ἀκόμη τῇ γενομένῃ κλασικῇ διδασκαλίᾳ, τὸν Διδάσκαλον ἢ Καθηγητὴν ἀσχολούμενον οὐχὶ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἰδεῶν τῶν διδομένων ὑπὸ τῶν ἀσπειρέτων πηγῶν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀλλὰ παθαινόμενον εἰς τὸ νὰ διδάξῃ τὸν ἀπυχον γραμματικὸν καὶ συντακτικὸν τύπον. Θὰ πεισθῇ τότε περὶ τοῦ ὑπάρχοντος χάους καὶ τῆς ἀπελπιστικῆς διεστραμμένης ἀντιλήψεως τοῦ παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Ἐξήτησις ἐπαναλαμβάνω, μελέτη τοῦ εἴδους τῆς παρούσης δὲν νομίζω ὅτι θὰ ἦ ἀχρηστος. Αἱ ἐξαιρέσεις εἰσὶ τόσο σπάνιαι, ὥστε περιττεύει πᾶς περὶ αὐτῶν λόγος.

Ἐν Παρισίοις κατὰ Μάϊον 1914 »

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐν τῇ μικρᾷ ἀνά χειρας μελέτῃ θέλομεν ἀσχοληθῆ διαδοχικῶς :

α') Εἰς σύντομον βιογραφίαν τοῦ Πλουτάρχου.

β') Εἰς ἀνάλυσιν τοῦ *περὶ παιδων ἀγωγῆς* ἔργου αὐτοῦ, καὶ

γ') Εἰς σύντομον κριτικὴν τοῦ Πλουτάρχου ὡς παιδαγωγικοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τρεῖς ἐκ τῶν νεωτέρων μεγάλων παιδαγωγῶν.

Ἡ βιογραφία τοῦ συγγραφέως θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ γνωρίσωμεν τὸν ἄνθρωπον τοῦθ' ὅπερ θὰ μᾶς εὐκολύνῃ εἰς τὸ νὰ κατανοήσωμεν κάλλιον τὸν τρόπον τῆς σκέψεώς του.

Ἡ ἀνάλυσις ἢ ἀκριβέστερον μία περιληπτικὴ μετάφρασις τοῦ *περὶ παιδων ἀγωγῆς* γίνεται ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ κάμωμεν περισσότερον γνωστὸν τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ, γραφὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἦτις, κατὰ τινὰ ἀνακριβῆ θεωρίαν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ, εἶνε γλῶσσα νεκρά, δὲν φαίνεται ὄν ἀρκούντως γνωστὸν. Διότι ἂν ἦτο γνωστὸν πλεῖσται ἐκ τῶν μεταγενεστέρων γραφεισῶν παιδαγωγικῶν δὲν θὰ ἐκρίνοντο ὡς νέαι.

Πράγματι ἀναδιφῶν τις τὴν Γαλλικὴν βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ Πλουτάρχου δὲν εὐρίσκει ἢ μόνον τοὺς Gréard καὶ Girar ἀσχοληθέντας καὶ τούτους οὐχὶ εἰδικῶς περὶ τὴν *ἀγωγήν τῶν παιδων*, ἀλλὰ γενικῶς περὶ τοῦ Πλουτάρχου ὡς Ἠθικολόγου. Καὶ δυστυχῶς ἡ σχετικὴ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία εἶνε ἔτι πτωχοτέρα· εἰς τὴν ἐν τῇ Γαλλιστὶ ὑποβληθεῖσα διατριβῇ μου ἀναγραφὴν τῆς ἐλλείψεως ταύτης τῆς οὐδύως κολακευτικῆς μὲ ἠμπόδισεν ἡ φιλοτιμία μου ὡς Ἑλληνίδος· καὶ τοῦτο μὲ ἰὸν κίνδυνον νὰ θεωρηθῶ ἴσως ὡς ἀντιγράφουσα νεώτερόν τινα Ἑλληνα συγγραφέα· διότι ὑποθέτω ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ φαντάζωνται οἱ ἐν τῇ Γαλλικῇ ἀνωτέρα Παιδαγωγικῇ σχολῇ καθηγηταὶ ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει νεωτέρα Ἑλληνικὴ πραγματεία ἐπὶ τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Πλουτάρχου.

Τέλος οἱ λόγοι οἱ ᾠθήσαντες εἰς κριτικὴν, τοῦ Πλουτάρχου οὐχί μονομερῆ, ἀλλ' ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλους νεωτέρους παιδαγωγικοὺς εὐρηγνται ἐν τῷ III κεφαλαίῳ τῆς παρούσης μελέτης.

Εἴπομεν ἤδη ὅτι ἡ βιβλιογραφία τοῦ Πλουτάρχου δὲν εἶνε πλουσία καθ' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ **Παιδων ἀγωγῆς**. Οὕτως ἡ συνοπτικὴ ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδων κριτικὴ μὴ στηριζομένη ἐπὶ οὐδενὸς προγενεστέρου περὶ τοῦ Πλουτάρχου ἔργου δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀπηλλαγμένη πάσης ἐπιρροῆς καὶ ἐντελῶς πρωτότυπος· τοῦθ' ὅπερ θὰ παράσχη εἰς τὴν ἐπιείκειαν τῶν κ. κ. Κριτῶν μου ἀσφαλῆστερον ἐτι μέτρον ἐκτιμήσεως τῶν ἀτυθενῶν δυνάμεων μιᾶς μετρίας παιδαγωγοῦ.

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

(50—120 μ. Χ.)

Πατρίς τοῦ Πλουτάρχου ἡ Χαιρώνια, καὶ πρῶτος αὐτοῦ διδάσκαλος ὁ φιλόσοφος Ἀμώνιος.

Ὁ Πλούταρχος μεταβάς κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν εἰς Ρώμην ἐσπούδασε τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολογίαν χωρὶς νὰ τὴν ἐκμάθη καλῶς. Ἀποκτήσας ἐν Ρώμῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Τραϊανοῦ ὠνομάσθη παρ' αὐτοῦ Διοικητὴς τῆς Ἰλλυρίας· προτιμῶν ὅμως τῆς ἀνησύχου πολιτικῆς ζωῆς τὴν φιλολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἐνασχόλησιν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔνθα διῆλθε τὸ ὑπόλοιπον, τοῦ βίου του ὡς ἱερεὺς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος.

Ὁ Πλούταρχος ὑπῆρξεν εἰς ἓκ τῶν παραγωγικωτέρων συγγραφέων ἀρχαιότητος· ἓκ τοῦ συνόλου τῶν ἔργων του περιεσώθησαν 48 Βίοι καὶ 64 πραγματεῖαι περιεχομένου περικίλλου ὡς αἱ *Περὶ παιδων ἀγωγῆς. Περὶ δεισιδαιμονίας. Πῶς δύναται τις νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῶν ἐχθρῶν. Πῶς δύναται τις νὰ διακρίνη τὸν κόλακα ἀπὸ τοῦ φίλου κ. λ. κ.* περιλαμβανόμενα πάντα ὑπὸ τι ὄνομα.

Ἡθικὰ τοῦ Πλουτάρχου.

Ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ Πλουτάρχου εὐρίσκει τις πληθώραν πληροφοριῶν ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος καθιστῶσαν τὸ ἔργον αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον πολύτιμον δι' ἡμᾶς, καθόσον αἱ Ἑλληνικαὶ καὶ Ῥωμαϊκαὶ πηγαί,

ἔξ ὧν αἱ πληροφορίες αὗται ἠρύσθησαν ἔχουσι σχεδὸν πᾶσαι ἀπωλεσθῆ.

Ὁ Πλούταρχος κατετάγη ὑπὸ τῶν Κριτικῶν μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν ἕνεκα τῶν Παραλλήλων αὐτοῦ Βίων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσι 12 ζεύγη ἐν ἐκάστῳ τῶν ζευγῶν τούτων βιογραφεῖ ἓνα Ἕλληνα καὶ ἓνα Ρωμαῖον ἐκ τῶν Μεγάλων Ἄνδρῶν, καὶ συγκρίνει τούτους π. χ. τὸν Λυκοῦργον καὶ Κάτωνα, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ Καίσαρα, τὸν Δημοσθένην καὶ Κικέρωνα, Ἄγυν καὶ Κλεομένην μετὰ τῶν Γράκχων. Διεσώθησαν ἐπίσης καὶ 4 μεμνονόμεναι βιογραφίαι ὡς ἡ τοῦ Ἐπαμεινώνδου.

Οἱ Παραλλήλοι Βίοι τοῦ Πλουτάρχου διήνυσαν περίοδον δόξης· εἶχον κληθῆ κατὰ ταύτην, *πνευματικὸς λειμὼν τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν ψυχῶν* καὶ ἦσαν τὸ γενικὸν ἀνάγνωσμα ὅλης τῆς μεμορφωμένης τάξεως. Ὁ Πλούταρχος, ἔξαιρει τόσον ἰσχυρῶς ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τὰς ἀρετὰς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ὥστε ἐνθουσιάζεται ὁ ἴδιος καὶ συγχρόνως προσπαθεῖ νὰ ἐξεγείρη τὸ αἴσθημα τοῦ ἀναγνώστου καὶ νὰ τὸν καθοδηγήσῃ πρὸς τὴν ἀποφήμησίν των.

Ὁ Πλούταρχος δὲν ἔγραψε τοὺς Παραλλήλους Βίους ἐπὶ σκοπῷ ἱστορικῷ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ κατάταξις του ὡς ἱστορικοῦ ἴσως δὲν εἶνε ἐντελῶς ὀρθή· περιέγραψε κυρίως τὴν ἠθικὴν τῶν Μεγάλων ἀνδρῶν ζωὴν ἐπὶ σκοπῷ ἠθικοποιήσεως τῶν συγχρόνων του· ὅθεν ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ χαρακτηρισθῆ ὁ συγγραφεὺς ὡς ἠθικολόγος.

Ὁ σκοπὸς ἄλλως τε τῆς ἠθικῆς βελτιώσεως τῶν συγχρόνων, τοῦ Πλουτάρχου ἦτο κοινὸς διὰ πάντας σχεδὸν τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος, ἐπεβάλλετο ἐπὶ τοῦ ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ Ἑλλάς ἦτο Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ἢ δὲ Ρώμη ἤρχετο νὰ κατέρχεται τὴν περίοδον τῆς ἠθικῆς παρακμῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ

ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΩΝ ΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Ὁ Πλούταρχος ἀκολουθῶν τὴν φυσικὴν σειρὰν τῆς παρακολουθήσεως τῆς φυσιολογικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδός, ἄρχεται ἀπ' αὐτῆς τῆς γενέσεως τούτου.

Οἱ ἐπιθυμοῦντες λέγει νὰ ἴδωσιν ἑαυτοὺς γονεῖς τέκνων νὰ τοὺς τιμήσωσιν, δέον πρωτίστως νὰ ἐξασφαλίσωσι τὸ ἄψογον καὶ νόμιμον τῆς γεννήσεως των· διότι τὸ αἴσχος τῆς παρανόμου γεννήσεως παρακολουθεῖ τὰ τέκνα καθ' ὅλην τὴν ζωὴν καὶ παρέχει πάντοτε εἰς τοὺς ἐχθροὺς των ὕλην πρόχειρον πρὸς ὕβρεις καὶ εἰρωνείαν. Γέννησις ἔντιμος ἀποτελεῖ κεφάλαιον πολύτιμον. Συναίσθημα φυσικῆς μειονότητος εἶνε τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν νόθων καὶ τῶν μοιχογεννήτων, οἵτινες αἰσθάνονται ἑαυτοὺς δεσμευμένους ὑπὸ τοῦ σφάλματος τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρὸς τὸ ὁποῖον γνωρίζουσιν· ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας εὐγενῆς ὑπερηφάνεια καὶ αὐτοπεποίθησις εἶνε ἡ ὑπὸ ἀμόγου γεννήσεως παρεχομένη κληρονομία.

Εἰσερχόμενος κατόπιν ὁ Πλούταρχος εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν παίδων λέγει ὅτι ὡς αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι οὕτω καὶ ἡ τελεία ἀρετὴ ἀπαιτεῖ τὴν συνδρομὴν τριῶν στοιχείων· τῆς φύσεως, τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ τῆς ἀσκήσεως.

Ἡ φύσις δίδει τὴν ἀρχὴν· ἡ ἐκπαίδευσις τὰς μεθόδους· ἡ διηνεκῆς ἀσκησις τὴν ἔξιν· καὶ τὰ τρία στοιχεῖα ὁμοῦ τὴν τελειότητα.

Ἐλλειψις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐνὸς ἢ περισσοτέρων ἐκ τῶν στοιχείων τούτων κατ' ἀνάγκην ἐξασθενεῖ τὴν ἀρετὴν. Διότι ἡ φύσις ἄνευ ἐκπαιδεύσεως εἶνε τι τυφλόν, ἡ ἐκπαίδευσις ἄνευ τῆς φύσεως εἶνε ἔλλειπῆς ἡ δὲ ἀσκησις ἄνευ ἀμφοτέρων τούτων ἀτελής.

Ἡ φύσις εἶνε ἡ καλὴ γῆ, ἡ ἐκπαίδευσις ὁ γεωργός, καὶ αἱ ὄρθαι παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ ὁ καλὸς σπόρος.

Τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα συνέδραμον διὰ νὰ διαπλασθῶσιν αἱ ψυχαὶ

του Πυθαγόρου, του Σωκράτους, του Πλάτωνος και πάντων τῶν ὁμοίων πρὸς τούτους ἀθανάτων ἀνδρῶν.

Εὐτυχῆς καὶ προνομοιοῦχος ὁ προικισθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δι' ὅλων τούτων τῶν πλεονεκτημάτων.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ πιστευθῆ ὅτι ἡ φυσικὴ ἀνεπάρκεια, ἐλαττωματικῆς τινος φύσεως δὲν δύναται κατὰ μέγα μέρος ν' ἀναπληρωθῆ ὑπὸ μιᾶς καταλλήλου ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀσκήσεως, πρὸς τὴν ἀρετὴν· θὰ ἦτο τοῦτο πλάνη σοβαρά.

Ἡ ἀνεπαρκὴς φύσις συμπληροῦται δι' ἐπιμόνου σπουδῆς ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον καὶ ἡ ἐξαίρετος φύσις διαφθείρεται ὑπὸ τῆς μαλακότητος. Θέλει τις ν' ἀντιληφθῆ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς ἐργασίας; ἄς προσέξῃ τὰ γύρω του συμβαίοντα· σταγόνες ὕδατος κοιλαίνουσι τὰς πέτρας· ὁ σίδηρος καὶ ὁ χαλκὸς ἐκτριβόνται διὰ τῆς ἐπαφῆς τῶν χειρῶν· οἱ τροχοὶ τῶν ἀρμάτων ἅπαξ ἰσχυρῶς καμφθέντες, δὲν θὰ ἠδύναντο ν' ἀναλάβωσι τὴν ἀρχικὴν εὐθυγραμμίαν τῶν ξύλων των, διότι τὸ δι' ἐργασίας γενόμενον καθίσταται ἰσχυρότερον τοῦ ἐκ φύσεως.

Θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀναφέρῃ σωρείαν παραδειγμάτων.

Γῆ καλὴ παρημελημένη ἐντελῶς χερσεύεται· ἀπεναντίας γῆ ἀνώμαλος καὶ τραχεῖα καλλιεργουμένη δίδει ἀφθόνους καρπούς.

Τὰ δένδρα παραμελούμενα στρεβλοῦνται καὶ ἄκαρπα καθίστανται ἐπιμελείας δὲ τυχόντα καρποφοροῦσι.

Οἱ ἵπποι καλῶς ἀπὸ τῆς νεαρᾶς των ἡλικίας ἀσκηθέντες εὐπαιθεῖς γίνονται εἰς τοὺς ἀναβάτας· ἀδάμαστοι δὲ μείναντες σκληραύχενες καὶ θυμοειδεῖς ἀποβαίνουσι. Αὐτὰ τῶν θηρίων τὰ ἀγριώτατα δι' ἐπιμελοῦς ἀσκήσεως τηθασεύονται.

Καὶ ὁ Θεσσαλὸς ἐκεῖνος εἶχε δίκαιον, ὅστις ἐρωτηθεὶς τίνας εἶνε οἱ ἠπιώτατοι ἐκ τῶν Θεσσαλῶν, ἀπήντησεν «οἱ παυόμενοι πολεμεῖν».

Ὁ χαρακτήρ δὲν εἶνε παρὰ μία μακρὰ συνήθεια· καὶ αἱ ἀρεταὶ αἱ καλούμεναι ἠθικαὶ ἀρεταί, θὰ ἠδύναντο κάλιστα νὰ κληθῶσιν ἀρεταὶ συνηθείας.

Ἐν μόνον παράδειγμα ἀπαλλάσσει πάσης ἐπὶ πλέον ἀναπτύξεως.

Λυκούργος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων Νομοθέτης δύο σκύλακας ἐκ τῶν αὐτῶν γονέων λαβὼν διαφόρως ἀνέθρεψεν.

Κατέστησε τὸν ἓνα λαίμαργον καὶ κλέπτην, ἐξέμαθε τὸν ἄλλον τὴν ἀνίχνευσιν καὶ τὴν θήραν.

Εἶτα ἡμέραν τινα καθ' ἣν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν ἐπὶ τούτῳ συνηθροισμένοι. «Ἄνδρες Λακεδαιμόνιοι, εἶπεν, ὅτι τὴν ἀρετὴν γεννᾷ ἡ συνήθεια, ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ διδασκαλία, ἣ δὲ ἀποδείξω ὑμῖν παρὰ τὸν σκύλακα ἀπέθεσε πρὸ αὐτῶν πινάκιον κρέατος καὶ ἓνα λαγῶν καὶ τοὺς ἀφῆκε. Ὁ μὲν εἰς ὥρμησεν πρὸς καταδίωξιν τοῦ λαγωοῦ ὁ δὲ ἄλλος ἐρρίφθη ἐπὶ τοῦ πινακίου. «Ἐγεννήθησαν ἐπανέλαβεν ὁ Λυκούργος ἐκ τῶν αὐτῶν γονέων, ἀλλὰ ἀσκηθέντες διαφόρως, ὁ μὲν κατέστη λαίμαργος, ὁ δὲ θηρευτής»,

Καὶ ἤδη ἐπὶ τὸ ζήτημα τῆς τροφῆς. Πρέπει αἱ μητέρες νὰ θηλάζωσιν αὐταὶ αὐταὶ τὰ τέκνα των.

Ἐξ ἀπαλῶν δυνύχων, κατὰ τὴν λελυμένην φράσιν ἀγαπῶσιν αὐτὰ ἣ δὲ τὰ θηλάσωσιν μετὰ πλείονος ἀγάπης καὶ ἐπιμελείας. Ἐν ᾧ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ φροντίς τῶν τροφῶν εἶνε ὑποβολιμαία καὶ ἀργυρώνητος. Ἡ φύσις ἡ παρασχούσα εἰς πάντα τὰ ζῶα μετὰ τὸν τοκετὸν τὸ γάλα. Δεικνύει αὕτη αὕτη ὅτι πρέπει ἡ τροφή τῶν τέκνων νὰ γίνηται ὑπὸ τῆς μητρὸς.

Ἀνεξαρτήτως δὲ τούτου αἱ μητέρες καθίστανται φιλοστοργώτεραι καὶ τρυφερώτεραι πρὸς τὰ τέκνα των· διότι ἡ θρέψις τῶν τέκνων ἐπαυξάνει οὕτως εἰπεῖν τὴν πρὸς αὐτὰ ἀγάπην.

Ἄν δὲ λόγῳ σωματικῆς ἀσθενείας τῆς μητρὸς ἀδύνατος καθίσταται ὑπ' αὐτῆς ἡ θήλασις τοῦ τέκνου, μεγίστη προσοχὴ ἐπιβάλεται ἐν τῇ ἐκλογῇ τῆς τροφοῦ καὶ τῆς παιδαγωγοῦ. Πρῶτον μὲν αὐταὶ δέον νὰ ᾧσι τὸ ἦθος Ἑλληνίδες· διότι ὕπως καταβάλλεται φροντίς διὰ τὴν φυσιολογικὴν διάπλασιν τῶν μελῶν τοῦ τέκνου οὕτω δέον νὰ ῥυθμισθῶσιν καὶ τὰ ἦθη του.

Ἡ παιδικὴ ψυχὴ εἶνε εὐπλαστος καὶ αἱ μαθήσεις ἀποτυποῦνται ἐν ταύτῃ καθ' ὃν τρόπον ἡ σφραγὶς ἀποτυποῦται ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ κηροῦ.

Ὁ σοφὸς Πλάτων προτρέπει τὰς τροφούς νὰ προσέχωσιν ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν μύθων τῶν λεγομένων εἰς τὰ παιδιά, ἵνα μὴ αἱ ψυχαὶ τούτων ἐξ ἀρχῆς ἐμπνευσθῶσι μὲ ἀνοησίας, καὶ σαφῶς ὁ ποιητὴς Φωκιδύδης λέγει «διδάσκετε τὰ παιδιά τὸ καλὸν εὐθύς ἀπὸ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας».

Ὅταν δὲ τὰ τέκνα ἔλθωσιν εἰς ἡλικίαν, καθ' ἣν πρέπει νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὰς χεῖρας παιδαγωγῶν τότε ἐπιβάλλεται ἡ μεγίστη φροντὶς ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν παιδαγωγῶν τούτων, διότι τὸ συνήθως γινόμενον εἶνε γελοιοδέστατον· ἔχει τις δούλους ἱκανούς, καθιστᾷ τοὺς μὲν καλλιεργητὰς τῶν γαιῶν του, τοὺς δὲ ἐμπόρους ἢ οἰκονόμους ἢ διαχειριστὰς τῆς περιουσίας του. Εὕρισκει δοῦλον τινὰ μέθυσον, λαίμαργον, ἀνίκανον πρὸς πᾶσαν ἐργασίαν, εἰς τοῦτον παραδίδει τὰ τέκνα του.

Ἡ ἐκλογή τοῦ διδασκάλου δέον νὰ γίνῃ μεταξὺ ἐκείνων ὧν ἡ ζωὴ ἄψογος, τὰ ἥθη ἀνεπίληπτα καὶ οὓς χαρακτηρίζει βαθεῖα σοφία καὶ πεῖρα.

Καθὼς οἱ γεωργοὶ παραλιέτουσι τῷ φυτῷ ὑποστηρίζοντα χάρακα, ὁμοίως οἱ καλοὶ διδάσκαλοι ὑποστηρίζουσι τὸν μαθητὴν μὲ ἀρχὰς στερεὰς καὶ συμβουλὰς ὠφελίμους, ἵνα ὀρθὸν βλαστήσῃ τὸ ἥθος τούτου.

Εἶνε ἄξιοι περιφρονήσεως οἱ πατέρες, οἱ ὁποῖοι πρὸ τοῦ νὰ δοκιμάσωσι τοὺς μέλλοντας διδασκάλους τῶν τέκνων των, δι' ἄγνοιαν ἐνίοτε δὲ καὶ δι' ἀπειρίαν παραδίδουσι ταῦτα εἰς ἀνθρώπους ἀκαταλλήλους, καὶ τοῦτο, ὅταν γίνῃται δι' ἀπειρίαν, δὲν εἶνε τόσον ἐπιλήψιμον, ὅσον ἐκεῖνο καθ' ὃ μερικοὶ πατέρες καίτοι γνωρίζοντες ἐξ ἀνθρώπων μᾶλλον ἑαυτῶν ἀνεπτυγμένων τὴν ἀπειρίαν καὶ ἠθικὴν ἀνεπάρκειαν μερικῶν διδασκάλων, ἐν τούτοις παραδίδουσιν εἰς αὐτοὺς τὰ τέκνα των χαριζόμενοι εἰς παρακλήσεις φίλων.

Κατόπιν τούτου δὲν ἔχει δίκαιον ὁ Σωκράτης λέγων ὅτι ἂν ἠδύνατο θὰ ἀνέβαινεν εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς πόλεως διὰ νὰ κραυγάσῃ. «ὦ ἄνθρωποι ποῦ φέρεσθε ; οἵτινες περὶ μὲν τῆς ἀποκτήσεως χρημάτων παντοιοτρόπως φροντίζετε, περὶ δὲ τῶν τέκνων σας, εἰς τὰ ὅποια τὸ χρῆμα τοῦτο θὰ ἀφήσητε, ὀλίγον φροντίζετε ;»

Πολλοὶ δὲ πατέρες φθάνουσιν εἰς τοιοῦτον σημεῖον φιλαργυρίας καὶ ἐν ταῦτῳ καὶ μισοτεκνίας ὥστε ἵνα μὴ περισσότερον μισθὸν πλη-

ρώσωσιν ἐκλέγουσιν ἀνθρώπους μηδεμιᾶς ἀξίας ὡς διδασκάλους τῶν τέκνων των ἐπιδιόκωντες οὕτω εὐθυνήν ἀμάθειαν.

Αὐστηρότατα δὲ ὁ Ἀρίστιππος ἐμυκτήρισε ἀνόητόν τινα πατέρα, ὅστις ἐρωτήσας αὐτὸν τίνα μισθὸν ἐζήτει διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ τέκνου του καὶ ἀκούσας τὸν Ἀρίστιππον ζητοῦντα χιλίας δραχμῶν ἀπήντησεν :

«Τὸ τίμημα εἶνε ὑπερβολικόν, διότι μὲ χιλίας δραχμῶν δύναμαι νὰ ἀγοράσω ἓνα δοῦλον».

Λαμπρά, τῷ λέγει ὁ Ἀρίστιππος, τοιουτοτρόπως θὰ ἔχῃς δύο δούλους· ἐξεῖνον τὸν ὁποῖον θὰ ἀγοράσῃς καὶ τὸν υἱόν σου.

Τὶ συμβαίνει λοιπὸν εἰς τοὺς θαυμαστοὺς αὐτοὺς πατέρας ; Ὅταν τὰ τέκνα των ἀνδρωθέντα ἐγκαταλείπωσι τὸν ὑγείᾳ καὶ τακτικὸν βίον ἵνα ῥιφθῶσιν εἰς ἄτακτον καὶ ἄσεμνον τοιοῦτον, τότε οἱ πατέρες οὗτοι μεταμελῶνται, ἀλλ' ἢ μετάνοια εἶνε ἀνωφελής.

Ἐν συμπεράσματι τὸ πρῶτιστον πάντων εἶνε ἡ κατάλληλος ἀγωγή, καὶ ἐκπαίδευσις, αἵτινες μόναι ἀσφαλίζουσι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐτυχίαν.

Ὅλα τὰ ἄλλα ἀνθρώπινα ἀγαθὰ μικρὰ καὶ ἀσήμαντα, διότι ἢ μὲν εὐγένεια εἶνε καλή, ἀλλὰ κτᾶται ἐκ τῶν προγόνων, ὁ δὲ πλοῦτος εἶνε πολύτιμος, ἀλλὰ κτῆμα ἀσταθὲς τῆς τύχης· ἢ δόξα σεβαστὴ ἀλλ' ἀβεβαία, τὸ κάλλος ἐπιθυμητὸν ἀλλ' ἐφήμερον, ἢ ὑγεία πολύτιμος ἀλλ' εὐκόλως ἀπόλλυται· ἢ σωματικὴ ῥώμη ἐπιθυμητὴ, ἀλλ' ὑποχωρεῖ ταχέως πρὸ τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ γήρατος. Ἡ παιδεία μόνη εἶνε ἀφθαρτος καὶ θεία· ἢ συκοφαντία εἶνε ἀδύνατος εἰς τὸ νὰ τὴν ἀφαιρέσῃ, ἢ ἀτυθένεια νὰ τὴν καταβάλλῃ, τὸ γῆρας νὰ τὴν ἐξασθενήσῃ.

Μόνος ὁ νοῦς παλαιούμενος ἀναγεννᾶται, καὶ ὁ χρόνος ὁ πάντα τὰ λοιπὰ ἀφαιρῶν ἐπαυξάνει τὰς γνώσεις, ὁ δὲ πόλεμος ὁ πάντα παρασύρων μόνον τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀρετὴν δὲν δύναται νὰ παρασύρῃ· διὰ ταῦτο ὁ Στύλπων ὁ Μεγαρεύς, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ κυριεύσαντος τὴν πόλιν Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ ἂν ἀπώλεσέ τι, ἀπήντησεν «ἀσφαλῶς ὄχι, διότι ὁ πόλεμος δὲν λαφυραγωγεῖ τὴν ἀρετὴν».

Λέγων τις ὅμως ὅτι ὑπὲρ πάν ἄλλο εἶνε ἀναγκαία ἡ ἀγωγή τῶν τέκνων, ἐννοεῖ τὴν ὀρθὴν καὶ ὑγιᾶ τοιαύτην.

Ἐνταῦθα ὁ Πλούταρχος καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶδος τῆς διὰ τὰ τέκνα καταλλήλου ἐκπαιδεύσεως, πρῶτον μὲν ἀναφέρει τὴν περὶ τὸ λέγειν καὶ ἐκφράζεσθαι ἐξάσκησιν τῶν τέκνων, εἶτα δὲ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, τὴν ὅποιαν θεωρεῖ καὶ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς θεωρητικῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ παιδός.

Ἡ φιλοσοφία λέγει εἶνε ἡ ἰατρικὴ τῆς ψυχῆς. Δι' αὐτῆς θὰ μάθῃ τις τὸ καλόν, τὸ αἰσχρόν, τὸ δίκαιον, τὸ ἄδικον· τὸ γενικῶς ἐπιθυμητὸν τὸ ἀποφευκτέον.

Διὰ ταύτης μανθάνει τις ὅτι πρέπει τοὺς μὲν θεοὺς νὰ ἀγαπᾷ, τοὺς γονεῖς νὰ τιμᾷ, τοὺς πρεσβυτέρους νὰ σέβηται, εἰς τοὺς νόμους νὰ πειθαρχῇ, εἰς τοὺς ἄρχοντας νὰ ὑπακούῃ, τοὺς φίλους ν' ἀγαπᾷ, εἰς τὰ τέκνα του νὰ εἶνε τρυφερός, νὰ μὴ ὑβρίζῃ τοὺς δούλους· τὸ δὲ μέγιστον, μήτε νὰ μεθύσκηται ὑπὸ τῆς εὐτυχίας, μήτε νὰ καταβάλληται ὑπὸ τῶν συμφορῶν, μήτε ἐκλυτος εἰς τὰς ἡδονὰς νὰ εἶνε, μήτε δοῦλος τοῦ θυμοῦ του.

Ἐέλπει δὲ ἄνθρωποι δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν οἱ δυνάμενοι νὰ συνδυάσωσιν τὴν πολιτικὴν μετὰ τῆς φιλοσοφίας· ἡ ὑπαρξὶς τούτων εἶνε συγχρόνως πολύτιμος εἰς τὴν πατρίδα των χάρις εἰς τὴν πολιτικὴν των ἰκανότητα καὶ συγχρόνως ἡρεμοὶ καὶ γαλήνιοι χάρις εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Οὕτως ἐπολιτεύθησαν ὁ Περικλῆς, ὁ Ἀρχίτας ὁ Ταραντῖνος, Δίων ὁ Συρακούσιος, Ἐπαμεινώνδας ὁ Θηβαῖος.

Ἐφέλιμον ἐπίσης τυγχάνει τὸ νὰ μὴ παραμελήσῃ τις τὴν σωματικὴν ἀσκήσιν τοῦ παιδός, ἀλλὰ πέμπων τοῦτον εἰς τὸν Γυμναστήν νὰ ἐκγυμνάξῃ διὰ στρατιωτικῶν ἀσκήσεων, καὶ πρὸς εὐρυθμίαν τοῦ σώματος καὶ πρὸς ἰσχυρίαν· διότι ἡ σωματικὴ εὐεξία τοῦ παιδός εἶνε θεμέλιον καλοῦ γήρατος.

Ἐν τούτοις ἀποφευκτέα ἡ σωματικὴ ὑπερκόπωσις τῶν παιδῶν, ἥτις ἐξαντλοῦσα αὐτοὺς σωματικῶς θὰ τοὺς καθίστα ἀνικάνους διὰ τὴν διανοητικὴν ἐκπαίδευσιν, διότι κατὰ τὸν Πλάτωνα ὁ ὕπνος καὶ ὁ κόπος εἶνε ἐχθροὶ τῆς ἐπιστήμης.

Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἐν τῷ ὑπεσχέθην νὰ ὑποδείξω τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἐλευθέρων παιδῶν ὑποδεικνύω τὴν ἐκπαίδευσιν μόνον τῶν πλουσίων τιθέμενος κατὰ μέρος τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πτωχῆς τάξεως.

Ἀπαντῶν ὅτι θὰ ἐπειύμουν ὀλοφύχως ὕπως αἱ συμβουλαί μου ὄσι χρήσιμοι διὰ πάντας ἀνεξαιρέτως· ἂν ὅμως τινὲς λόγῳ πενίας δὲν δύνανται νὰ ἐπωφεληθῶσι τῶν συμβουλῶν μου, οὗτοι ὡς αἰτιασθῶσι τὴν τύχην, καὶ ὄχι τὸν συμβουλεύοντα. Διὰ πάντας τοὺς γονεῖς ἐπιβάλλεται ἢ ἐφ' ὅσον καθιστῶσι δυνατὸν τὰ μέσα των, καλλίστη ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων των.

Μία ἄλλη σύστασις δέον νὰ γίνῃ πρὸς τοὺς γονεῖς· τὸ νὰ μανθάνωσι τὰ τέκνα των νὰ πράττωσι τὸ καλὸν διὰ συμβουλῶν καὶ λόγων καὶ ὄχι διὰ κτυπημάτων καὶ βαναύσων μεθόδων· διότι τὸ βάνουσον τοῦτο σύστημα ἀρμόζον μᾶλλον εἰς δούλους παρὰ εἰς νέους ἐλευθέρους, ἀποναρκεῖ καὶ ταπεινοῖ τὰ τέκνα καὶ καθιστᾷ αὐτοῖς τὴν ἐργασίαν μισητὴν ἐκ φόβου· οἱ ἔπαινοι καὶ ὁ φόγος εἶνε μέσα δραστικώτερα παντὸς κτυπήματος. Τοιουτοτρόπως διὰ διαδοχικῆς ἐναλλασσομένης χρήσεως τῶν ἐπιπλήξεων καὶ τῶν ἐπαίνων ἐνθαρρύνονται πρὸς τὸ καλὸν καὶ διδάσκονται ν' ἀποστρέφονται τὸ κακόν. Ἀποφυγὴ ὅμως ἐπίσης τῶν ὑπερβολικῶν ἐπαίνων, οἵτινες καθιστῶσι τὰ παιδιά ἀπειθῆ.

Ἄλλη σύστασις : πατέρες τινὲς ἐν τῇ ἀγάπῃ των καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ των τοῦ νὰ ἴδωσι τοὺς υἱοὺς των πρωτεύοντας ἐν πᾶσι, τοῖς ἐπιβάλλουσιν ἐργασίαν ὑπερβολικὴν, ὑπὸ τὸ βᾶρος τῆς ὁποίας ὑποκύπτουσιν ἀποτεθαρρημένοι· καὶ ἀποκαμώντες ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ κόπου δὲν δέχονται πλέον τὴν ἐκπαίδευσιν εὐχαρίστως. Πρέπει εἰς τὰ παιδιά νὰ παρέχωνται ὄραι ἀναπαύσεως. Ὅλη ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις εἶνε διαδοχικὴ ἐναλλαγὴ ἐργασίας καὶ ἀναπαύσεως· καὶ διὰ τοῦτο οἱ θεοὶ οἱ δόντες τὴν ἐγρήγορσιν ἔδωκαν καὶ τὸν ὕπνον· ἡ εἰρήνη διαδέχεται τὸν πόλεμον, εὐδία διαδέχεται τὸν χειμῶνα· οὕτω καὶ τῆς ἐργασίας δέον νὰ ἐπιπληθύνεται ἀνάπαυσις.

Ἄξιοι μομφῆς εἶνε οἱ πατέρες ἐκεῖνοι οἵτινες εἰς παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους παραδόσαντες τοὺς υἱοὺς δὲν παρακολουθοῦσιν αὐτοῖς οἱ ἴδιοι τὰς προόδους τῶν τέκνων των· οἱ διδάσκαλοι θὰ ἐπιμεληθῶσι

περισσότερον τοῦ παιδὸς βλέποντες ὅτι θὰ δίδωσιν ἑκάστοτε λόγον τῆς ἐργασίας των.

Ἐπίσης δέον ν' ἀσκῆ τις τὴν μνήμην τῶν παιδίων· ἡ μνήμη εἶνε τὸ ταμεῖον τῶν γνώσεων. Μὴ λησμονῶσιν δὲ οἱ πατέρες ὅτι ἡ μνήμη ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν συμβάλλει, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς τοῦ βίου πράξεις ὄχι ὀλίγον ὑπηρεῖται.

Πρέπει ἐπίσης ν' ἀποτρέπωνται τὰ τέκνα ἀπὸ τῶν αἰσχρολογιῶν· διότι ὁ λόγος εἶνε τοῦ ἔργου σκιὰ κατὰ τὸν Δημόκριτον.

Δέον ἐπίσης νὰ διδάσκωσι τοὺς παῖδας νὰ μὴ ᾧσι φλύαροι· ἡ σιωπὴ πολλάκις εἶνε σοφὴ καὶ ποτὲ δὲν μετανοεῖ τις διότι ἐσιώπησεν ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ φλυαρία πολλάκις προὔξενησε καταστροφάς. Ὁ Σωτῖδης πικρῶς σκώψας τὸν Φιλαδελφέα, εἰς πολυχρόνιον κατεδικάσθη φυλάκισιν· τοιουτοτρόπως γέλωτα παρασχὼν εἰς τοὺς ἄλλους αὐτὸς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔκλαυσε. Θεόκριτος δὲ ὁ Σοφιστὴς ἔπαθε πολὺ χειρότερα διὰ τῆς φλυαρίας του· πρῶτον ἀπέκτησεν ἐχθρὸν τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ εἶτα σκώψας διὰ τὴν δυσμορφίαν του Ἀντίγονον τὸν βασιλέα τῶν Μακεδόνων, ἑτερόφθαλμον ὄντα προὔκάλεσε τὴν ὀργὴν τούτου καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ κεφαλῆς.

Δέον τὰ τέκνα ἐπίσης νὰ διδάσκωνται νὰ κρατῶσι τοῦ θυμοῦ των.

Αὐθάδης τις νεανίσκος ἐλάκτισέ ποτε τὸν Σωκράτην, ὃ ὁποῖος βλέπων τοὺς περὶ αὐτὸν ἀγανακτοῦντας καὶ διώκοντας τὸν αὐθάδη, εἶπεν «ἐὰν ὄνος τις μὲ ἐλάκτιζε πρέπει καὶ ἐγὼ νὰ τὸν ἀντιλακτίσω ;»

Ὁ Πλάτων θυμωθεὶς ἐναντίον δούλου λαιμάργου καὶ ἀδιορθώτου, εἶπε πρὸς τὸν ἀνεψιὸν του Σπεύσιππον, «τιμώρησε τὸν δοῦλον τούτον διότι ἐγὼ εἶμαι πολὺ θυμωμένος».

Πρέπει νὰ δωδιῶσιν ἐπίσης μερικαὶ συμβουλαὶ καθόσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν μεράκων.

Εἶνε ἀξιοκατάκριτοι οἱ γονεῖς οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἐφρόντισαν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων των κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀφίνουσιν ἑλευθέραν τὴν ὁρμὴν των ὅταν γίνωσιν μεράκες, πρὸς ἀπόκτησιν μεγάλων ἑλαττωμάτων. Διότι τὰ λάθη τῶν μικρῶν παιδίων περιορίζονται γενικῶς εἰς ἀπείθειαν πρὸς τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ εἰς ἀπροσεξίαν πρὸς

τὰ μαθήματα, ἐν ᾧ τὰ λάθη ἡλικίας μᾶλλον προηγμένης εἶνε συνήθως ὀλέθρια, ὡς αἱ κλοπαὶ πατρῶων χρημάτων χαρτοπαιξίαν καὶ πότον.

Πρέπει λοιπὸν οἱ φρόνιμοι πατέρες τούτων πρὸ πάντων τὴν ἡλικίαν νὰ προσέχωσι, καὶ νὰ σωφρονίζωσι τοὺς μείρακας διὰ διδαχῶν, ἀπειλῶν, παρακλήσεων, συμβουλῶν, ὑποσχέσεων καὶ παραδειγμάτων. Πρὸ παντὸς δὲ νὰ ἐμποδίζωσι τούτους ἀπὸ τῶν κακῶν συναναστροφῶν. «Μὴ δίδετε τὴν χεῖρα εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα» εἶπεν ὁ Πυθαγόρας.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων δέον ν' ἀπομακρύνῃ τις τοὺς παῖδας ἀπὸ τῶν κολάκων, «οὐδὲν γένος ἐξωλέστερον τούτων». Οἱ πλούσιοι πατέρες προτιρέπουσι τοὺς παῖδας νὰ σωφρονῶσιν οἱ δὲ κόλακες νὰ μεθύσκωνται καὶ νὰ ἐκτρέπονται· οἱ πατέρες συμβουλεύουν τὴν φιλεργίαν καὶ τὴν οἰκονομίαν, οἱ κόλακες τὴν ῥαθυμίαν καὶ τὴν σπατάλην.

Ἄφ' ἑτέρου πρέπει νὰ μὴ ᾧσιν οἱ πατέρες ὑπὲρ τὸ δέον σκληροὶ καὶ τραχεῖς καὶ νὰ συγχωρῶσι πολλάκις τινὰ τῶν ἁμαρτημάτων ἐνθυμούμενοι ὅτι καὶ αὐτοὶ ὑπῆρξαν νέοι. Δέον νὰ προσποιῶνται πολλάκις ὅτι δὲν βλέπουσιν· ὑποφέρει τις τὰ λάθη τῶν φίλων, ὅτι ἦτο παρὰξενον νὰ μὴ ὑποφέρῃ τὰ τῶν τέκνων του. Οἱ ἰατροὶ μιγνύουσι τὰ πικρὰ φάρμακα μετὰ οὐσιῶν γλυκέων· οἱ πατέρες ὀφείλουσι νὰ ἐναλλάσσωσι τὴν αὐστηρότητα πρὸς τὴν ἐπιείκειαν. Ἐπὶ πλέον οἱ πατέρες δέον νὰ παρέχωσιν ἑαυτούς, παράδειγμα πρὸς τὰ τέκνα των. Οἱ ἀπρεπῆ βίον διάγοντες πατέρες ἀσυνειδήτως καθίστανται οἱ πρὸς τὴν κακίαν σύμβουλοι καὶ διδάσκαλοι τῶν τέκνων των καὶ ἐπιτιμῶντες τοὺς υἱούς των διὰ σφάλματα, τῶν ἑαυτῶν κατήγοροι γίνονται.

Τέλος οἱ πατέρες ἐν τῇ προσπαθείᾳ των πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων των δέον νὰ ἔχωσιν ὡς παράδειγμα τὴν Εὐρυδίκην, ἣτις Ἰλλυρίς οὐσα καὶ βάρβαρος, ἵνα βοηθήσῃ τὰ τέκνά της ὅπως ἐκπαιδευθῶσιν ἐπεδόθη αὐτῇ ἡ ἰδία εἰς τὴν σπουδὴν ἐν ἡλικίᾳ προκεχωρημένη.

Ἡ ἐκπλήρωσις πασῶν τῶν προεκτεθεισῶν συμβουλῶν εἶνε ἴσως ἀπραγματοποίητος. Ἡ προσπάθεια ὅμως πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πλείστου ἐκ τούτων εἶνε ἔργον μὴ ὑπερβαῖνον τὰς δυνάμεις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙΙ.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Ὡς παιδαγωγικοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς Rousseau, Herbart καὶ H. Spenser.

Ἐκ πρώτης ὄψεως τὸ περὶ παιδων ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου δὲν ἀποτελεῖ πλήρες σύστημα ἀγωγῆς· δὲν ἀποτελεῖ ἢ ἀριθμὸν τινα οὕτως εἰπεῖν συνταγῶν ὀριότητος γενικῶς ἀνεγνωρισμένης παρὰ πάντων καὶ συνεπῶς μὴ παρεχουσῶν ἔδαφος πρὸς σοβαράν τινα κριτικὴν.

Καὶ τῇ ἐντυπώσῃ ταύτῃ ὑπάρχει ὁμολογουμένως τὶ τὸ ἀληθές.

Πράγματι ὁ Πλούταρχος, καὶ μάλιστα λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν σημερινῶν συνθηκῶν τοῦ βίου, δὲν μᾶς δίδει πλήρες σύστημα ἀγωγῆς μολονότι, ἀρχόμενος εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδός, πειρᾶται νὰ παρακολουθήσῃ τοῦτον καὶ ὅλην του τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν.

Ἐν τούτοις διὰ νὰ κρίνῃ τις τὸν Πλούταρχον δικαίως δέον νὰ ἐξετάσῃ κατὰ πόσον τὰ ὑπὸ τῶν κατὰ τοὺς ἔκτοτε διαρρεύσαντας δέκα ὀκτὼ αἰῶνας ἀναφανέντων μεγάλων παιδαγωγικῶν προταθέντα συστήματα εἶνε ὀριότερα καὶ πληρέστερα.

Ἐν ἄλλοις λόγοις διὰ νὰ τὸν κρίνῃ τις δικαίως πρέπει νὰ τὸν συγκρίνῃ.

Βεβαίως τοιαύτη πλήρης ἐκτεταμένη σύγκρισις πρὸς πάντας τοὺς νεωτέρους τούτους παιδαγωγικοὺς διαφεύγει τῶν ὀρίων μᾶς ταπεινῆς μελέτης ὡς ἡ προκειμένη. Ἐν τούτοις ὀλίγαι γραμμαὶ συγκρίνουσιν τὸν Πλούταρχον πρὸς τινὰς ἐξ αὐτῶν δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀναγκαῖαι.

Θὰ ἐκλέξωμεν δὲ πρὸς τοῦτο τρεῖς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων νεωτέρων παιδαγωγικῶν τὸν Γάλλον (Γαλλο-Ἑλβετὸν) Rousseau τὸν Γερμανὸν Herbart καὶ τὸν Ἄγγλον Spenser.

Εἶνε ἀληθές ὅτι τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πνεύματα δὲν ἔχουσι πατρίδα· ἐν τούτοις προκειμένου περὶ κλάδου τῆς φιλοσοφίας οὐχὶ ἀφηρημένου ὡς εἶνε ἡ παιδαγωγική, αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Ἑθνισμοῦ καὶ ὁ

φυσικὸς χαρακτήρ τῆς φυλῆς δι' ὃν προώρισται τὸ παιδαγωγικὸν σύστημα ἴσως ἐπηρεάζει ἐνίοτε τὸν παιδαγωγικόν.

Οὗτος εἶνε ὁ λόγος δι' ὃν ἐκρίθη προτιμότερα ἢ ἐκλογή τῶν τριῶν παιδαγωγικῶν πρὸς οὓς συντόμως θέλει συγκριθῆ ὁ Πλούταρχος μεταξὺ τῶν διαπρεπεστέρων ἀντιπροσώπων τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος τριῶν διαφορῶν καὶ τῶν μᾶλλον προηγμένων Ἑθνῶν.

Ἐκάστου τῶν παιδαγωγικῶν τούτων καθὼς καὶ τοῦ Πλουτάρχου θὰ ἐξετάσωμεν παραβάλλοντες ἐν ταύτῳ :

A') Τὸν ἐπιδιωκόμενον ὑπὸ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος σκοπὸν.

B') Τὸ μέσον ἢ σχέδιον δι' οὗ ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιζητεῖται.

Γ') Τὰς μεθόδους τῆς ἀγωγῆς.

A' Σκοπὸς ἐπιδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος.

Κατὰ Rousseau : Ὁ Rousseau ἐστήριξεν τὸ παιδαγωγικὸν του σύστημα ἐπὶ τῆς φύσεως. "Ἄν εἶχε προηγουμένως φανῆ ὁ Turgot θὰ ἔλεγέ τις ὁ Rousseau ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως ἐφευρέτης. Ὑπῆρξεν ὁμῶς πάντως μεγαλοφυῆς παραδοξολόγος.

Ἐπαναστάτης παιδαγωγικὸς ὅσον καὶ κοινωνικὸς παραπλεύρως μὲ τὴν ἐλκυστικὴν φράσιν του : « Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐλεύθερος καὶ παντοῦ εἶνε στὰ σίδηρα » διεκήρυξεν ἐπίσης τὸ ὅτι « ὁ ἄνθρωπος εἶνε καλὸς καὶ παντοῦ ἔγινε κακός ».

Καὶ παραλλήλως μὲ τὸ κοινωνικὸν ἀξίωμα του : Ἡ γενικὴ θέλησις τοῦ λαοῦ εἶνε πάντοτε εὐθεία » ἔθηκε τὸ παιδαγωγικὸν του ἀξίωμα « ἡ φύσις εἶνε κατ' ἀνάγκην καλή ».

Κυρίως ἢ ἀπέχθεια πρὸς τὸ κρατοῦν τότε κοινωνικὸν καθεστῶς, καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον ἢ φυσιολατρεία ἢ ὠθήσασα τὸν Dolbali νὰ εἶπη « ὁ ἄνθρωπος εἶνε κακὸς διότι τὸν κατέστησαν τοιοῦτον » καὶ τὸν Diberot νὰ γράψῃ « Ὑπῆρχεν εἷς ἄνθρωπος φυσικὸς καὶ ὑπερσῆγαγεν ἐν τούτῳ ἓνα ἄνθρωπον τεχνητόν, εὔρε τὸν φανατικὸν κήρυκα εἰς τὸν Rousseau : « Ἐστω ὡς ἀξίωμα ἀναμφισβήτητον, λέγει, ὅτι αἱ πρῶται κινήσεις τῆς φύσεως εἶναι πάντοτε εὐθεῖαι ὅτι δὲν ὑπάρχει πο-

σῶς μοχθηρία ἐν τῇ ἀνθρώπινῃ καρδίᾳ . . . ὅλοι οἱ χαρακτηῖρες εἶναι καλοὶ καὶ αὐτοὶ καθ' ἑαυτούς. . . Δὲν ὑπάρχει ποσῶς πλάνη ἐν τῇ φύσει».

Οὕτω ὡς σκοπὸς τοῦ παιδαγωγικοῦ συστήματος τοῦ Rousseau, εἶναι ἡ διατήρησις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ φυσικῇ τελειότητι.

Κατὰ τὸν Herbart : Ὁ Herbart ἐκμηδενίζει τὴν ἀρχικὴν φυσικὴν ἐπίδρασιν.

Κατὰ τοῦτον ἡ ψυχὴ εὐρίσκεται ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, καὶ εὐρίσκουσα ἐν τούτῳ μεγαλοπρεπῆ διαμονήν, ἐνθα ὅλα τὰ νεῖρα καταλήγουσιν δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μίαν σειρὰν διαδοχικῶν καταστάσεων συνειδήσεως.

Συνεπῶς ζητεῖ τὰ πάντα ἐκ τῆς ἀγωγῆς, καὶ βλέπει ὡς σκοπὸν ταύτης τὴν ἀρετήν.

Πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀρετῆς ἀπαιτεῖται πλὴν τῆς γνώσεως, ἡ θέλησις καὶ ἡ δύναμις. Ἡ πρόσδωσις ὅθεν εἰς τὸν ἐκπαιδευόμενον πλὴν τῆς γνώσεως, ἐπὶ πλέον καὶ τῶν δύο τελευταίων στοιχείων, δηλ. ἡ ἠθικὴ διαμόρφωσις, δέον κατὰ τὸν Herbart ν' ἀποτελῇ τὴν κυρίαρχον ἰδέαν καὶ τὸν σκοπὸν πάσης διδασκαλίας.

Κατὰ τὸν Spencer : Ὀλίγον κατόπιν ὁ Spencer βλέπει ὡς προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐτυχίαν, ἣτις συνίσταται ἐν τῇ τελειοποιήσει τῆς ἀνθρώπινης φύσεως· καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς κατὰ τοῦτον εἶναι ἡ ἐπαύξησις τῆς προόδου τῆς ἐπιτυγχανομένης διὰ τῆς κληρονομικότητος συμφώνως πρὸς τὸν Νόμον τῆς ἐξελίξεως, ὃν βλέπει ὡς βᾶσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ του συστήματος. « Ἄρκει νὰ μὴ χαθῇ ἡ ἀνθρωπότης, λέγει, αἱ τροποποιήσεις ὡς ὑπέστη αὕτη καὶ ὡς θὰ ὑποστῇ ἀκόμη θὰ καταλήξωσιν εἰς τὴν τελειότητα. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον καλοῦμεν κακὸν καὶ ἀνῆθικον θὰ ἐξαφανισθῶσι. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ γίνῃ τέλειος».

Οὕτω κατὰ τὸν Spenser ἡ ἀγωγή προσεγγίζουσα πλείοτερον τὸν ἄνθρωπον τῆς σήμερον πρὸς σχετικὴν τινα τελειότητα ἐπιταχύνει τὴν ἄφιξιν εἰς τὸ ὄριον δηλ. εἰς τὴν ἀπόλυτον δυνατὴν τελειότητα· διότι ἡ ἐκάστοτε διὰ τῆς ἀγωγῆς ἐπιτυγχανομένη βελτίωσις ἐπιπροστίθεται εἰς

τὴν βελτίωσιν τὴν μεταδιδομένην ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν διὰ τῆς κληρονομικότητος.

Κατὰ Πλούταρχον. Ὁ Πλούταρχος θέτει ὡς προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀρετὴν.

Διὰ τοῦ ἔργου του «Περὶ παίδων ἀγωγῆς» ὡς καὶ διὰ τῶν λοιπῶν φαίνεται πρὸ πάντων ὡς μέγας ἠθικολόγος.

Ἄλλως τε ὁ ἰδιωτικὸς αὐτοῦ βίος, καθ' ὅλα σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχάς του ἢ μᾶλλον ἢ συνέπεια τούτων μᾶς δεικνύει ἄνθρωπον τελείως ἐνάρετον καὶ ἓνα ἀληθῆ φιλόσοφον.

Ἡ ἀρετὴ του προῦκάλεσε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Τραϊανοῦ, ἀλλ' ἡ φιλοσοφικὴ του σκέψις τὸν ἀπομακρύνει τῶν τιμῶν καὶ τῶν κοσμικῶν τέρψεων καὶ ματαίων ἐπιδείξεων τοῦ βίου καὶ τὸν ὠθεῖ εἰς τὸν ἥσυχον καὶ σκεπτικὸν βίον τοῦ ἱερέως ἑνὸς Θεοῦ.

Ἐπέριμαχος τῆς ἀρετῆς ἦν ἐκ φύσεως κατεῖχε καὶ ἦν ἐνίσχυε διὰ τῆς φιλοσοφίας θέλει νὰ διαπλάσῃ ἐκ τοῦ παιδὸς ἄνθρωπον ἐνάρετον. Οὗτος εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς του καὶ ἡ κυρίαρχος ἰδέα του ἐν τῷ «Περὶ παίδων ἀγωγῆς».

Καθ' ὅσον ὅμως ἀφορᾷ εἰς τὴν φύσιν τοῦ παιδὸς διαφωνεῖ πρὸς πάντας τοὺς προρρηθέντας φιλοσόφους.

Δὲν συμφωνεῖ οὐδὲ πρὸς τὴν ἀρχικὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Rousseau, οὐδὲ πρὸς τὸν ἐκμαστιγισμὸν τῆς φύσεως τοῦ Herbert, οὐδὲ πρὸς τὸ σταθερὸν ἐκάστοτε δεδομένον τὸ παρεχόμενον κατὰ τὸν Spencer ὑπὸ τῆς φύσεως τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς διαδοχικῆς βελτιώσεως διὰ τῆς ἐξελίξεως.

Ὁ Πλούταρχος παραδέχεται τὴν φύσιν ὡς ἓνα τῶν τριῶν παραγόντων (φύσις, μάθησις, ἀσκησις) τῆς ἀρετῆς, δυνάμει ἐκάστοτε ποιικιλλούσης καὶ ὅτε μὲν θετικῶς (φύσις καλὴ) ὅτε δὲ ἀρνητικῶς (φύσις ἐλαττωματικὴ ἢ ἀνεπαρκής), δηλ. εἶναι φανερόν ὅτι ἀπεκδέχεται ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῆς φύσεως τὴν γενικὴν ἀντίληψιν τῆς σημερινῆς ἐποχῆς. Συνεπῶς ὁ Πλούταρχος ἀρχαιότερος τῶν ἀνωτέρω φιλοσόφων κατὰ δέκα ἑπτὰ περίπου αἰῶνας προηγεῖται τούτων ἐν τῇ ἀκριβείᾳ τῆς σκέψεως.

Ἐπὶ τοιοῦτον ποικίλλοντα ἐν ἐκάστῳ ἀτόμῳ, κατὰ τὴν ἰσχὺν τῆς θετικῆς ἢ ἀρνητικῆς ἐνεργείας, βαθμὸν ἀπεκδεχόμενος τὴν ἐνέργειαν τῆς φύσεως, οὐχ ἥττον ζητεῖ ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐν ἀρχικὸν ἠθικὸν κεφάλαιον τὴν ἐντιμον γέννησιν. Δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ ἀπαίτησις αὕτη τοῦ Πλουτάρχου εἶναι τὸ σπέρμα τῆς ἰδέας τῆς ἐξελιξέως τοῦ Spenser· ἀποτελεῖ μόνον τὴν ἠθικὴν ἀκεραιότητα, ἣτις εἶναι ἐν τῶν καθηκόντων τῶν γονέων καὶ ἣτις θὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ παιδὸς μίαν ἀρχικὴν μειονότητα.

Τὸ ὑπόλοιπον τῆς προσπαιθείας πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀρετῆς ζητεῖ παρὰ τῆς ἀγωγῆς, χωρὶς ἄλλως τε νὰ φαίνεται ἐπιδιώκων ἀπραγματοποιήτῳ τινὰ βαθμὸν ἰδανικῆς τελειότητος τοῦ ἀνθρώπου.

Συμπέρασμα. Φανερὸν εἶναι ὅτι ἡ λεγομένη ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀρετὴ δὲν διαφέρει οὐδὲ τῆς φυσικῆς τελειότητος τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Rousseau, οὐδὲ τῆς μελλούσης τελειότητος τοῦ μέλλοντος τοῦ Spenser. Εἴτε τελειότης ὀνομασθῆ, εἴτε κατὰ τοῖς ἐπικουρίοις εὐτυχία εἴτε κατὰ τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Herbart ἀρετὴ, τὸ πρᾶγμα πάντοτε μένει τὸ αὐτὸ διὰ πάντα τὰ σταθερὰ φιλοσοφικὰ καὶ παιδαγωγικὰ συστήματα. Δηλ. ὁ σκοπὸς πάντων τῶν παιδαγωγικῶν συστημάτων εἶναι ὁ αὐτὸς ἡ **ἠθικὴ τελειότης τοῦ ἀνθρώπου**· ἡ μεταξὺ των διαφορὰ ἐνυπάρχει μόνον ἐν τῇ θέσει, ἣν ἕκαστον τῶν συστημάτων δίδει εἰς τὴν τελειότητα τείνει ἐν τῷ παρελθόντι (Rousseau), ἐν τῷ παρόντι (Herbart, Πλούταρχος) ἢ ἐν τῷ μέλλοντι (Spenser) καὶ ἐν ταῖς πρὸς ταύτην ἀγούσαις ὁδοῖς, ἃς ἐκαλέσαμεν **μέσον ἢ σχέδιον** ἐκάστου παιδαγωγικοῦ συστήματος.

Β'. Σχέδιον δι' οὗ τὸ παιδαγωγικὸν σύστημα ἐπιδιώκει τὸν σκοπὸν του.

Β'.—Σχέδιον δι' οὗ τὸ παιδαγωγικὸν σύστημα ἐπιδιώκει τὸν σκοπὸν του.

Τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς τελείντος ὡς ἐξακολουθήσωμεν ἤδη τὴν συγκριτικὴν ἐξέτασιν τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἡ ἀγωγή θὰ ἐπιτύχῃ τὸν